

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.08.003>

УДК 338.2:338.45(477)

JEL: L50, L60

В.М. ГЕЄЦЬ, д-р екон. наук, проф., академік НАН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
головний редактор журналу «Економіка України»,
директор ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
вул. Панаса Мирного, 26, 01011, Київ, Україна
e-mail: gvm@ief.org.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2895-6114>

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ СТРАТЕГІЧНО ВАЖЛИВИХ ВИДІВ ПРОМИСЛОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ (РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ПОГЛЯД) *

Розкрито характер розвитку економіки й промислової діяльності в Україні наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. у порівнянні й взаємозв'язку з ціновим коливанням на глобальних ринках з урахуванням міжнародного досвіду повоєнного відновлення і реконструкції економіки зарубіжних країн. Обґрунтовано висновки щодо промислової політики розвитку окремих стратегічно важливих галузей промисловості, які мають розвиватися на новітній технологічній основі

* Продовження дослідження з даної теми, а саме характер і можливості розв'язання «домашніх завдань» для України будуть розглянуті автором у наступній публікації, яку планується здійснити до кінця 2023 р.

Дана стаття підготовлена в рамках виконання дослідження наукового проекту НАН України «Інноваційна модернізація перспективних галузей промисловості України у повоєнний період на основі існуючого науково-технічного, виробничого та ресурсного потенціалу» Етап І «Розвиток стратегічно важливих видів промислової діяльності України на новітній технологічній основі (2023 р.)».

Ц и т у в а н н я: Геєць В.М. Формування економічного профілю стратегічно важливих видів промислової діяльності в Україні (ретроспективний погляд). *Економіка України*. 2023. № 8. С. 03—27. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.08.003>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

й бути вмонтованими в глобальні ланцюги доданої вартості в разі розв'язання «домашніх завдань» у економічній політиці України і перспектив розвитку майбутнього глобалізованого простору.

Ключові слова: *повоєнне відновлення; Європейський економічний простір; науковий супровід; подолання периферійності; новітні технології; високотехнологічна діяльність; ядерні технології; малі модульні реактори.*

Повоєнне відновлення економіки України має відбуватися з урахуванням можливостей, перспектив і наслідків її входження до Європейського економічного простору, виходячи з надзвичайно високого ступеня її відкритості, коли в зовнішньоторговельному обороті знаходилося і знаходиться понад (або близько) 90 % ВВП, що загрожує закріпити за Україною існуючий стан периферійності або напівпериферійності в економічній діяльності. Серед країн, що входять до складу ЄС, Україна зберігає і розвиває такі високотехнологічні види діяльності, як, наприклад, ядерна енергетика, і має ресурсні, технологічні та наукові школи, здатні, за міжнародно визнаними підходами, наблизитися до максимально можливого ступеня локалізації виробництва електроенергії з використанням ядерних технологій, у тому числі й пов'язаних з малими модульними реакторами. Останні є одним з важливих видів промислової діяльності майбутнього, що можуть поряд з іншими підтримувати розвиток, зокрема, і важкого енергомашинобудування, і здобутків у сфері розробки і використання технологій у ряді інших видів промислової діяльності, розроблених, зокрема НАН України. Ідеться про спрямовані на глибоку переробку й налагодження виробництва високотехнологічної продукції шляхом використання особливо цінних природних ресурсів, необхідних для розвитку, зокрема, кольорової металургії. З огляду на це, нагальним є завдання подолання периферійності й напівпериферійності економіки України, яке має бути реалізоване в процесі повоєнного відновлення і реконструкції її економіки. У наступній публікації шляхом розкриття змісту і характеру розвитку промисловості України в довоєнний період, а також з урахуванням її руйнувань під час війни покажемо, якими будуть «домашні завдання» для України і в який спосіб їх можна розв'язувати при формуванні економічного профілю стратегічно важливих видів промислової діяльності.

Отже, **мета статті** — обґрунтувати умови і фактори розвитку високотехнологічних видів промислової діяльності в Україні.

ХАРАКТЕР РОЗВИТКУ ДОВОЄННОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Україна, економіка якої у довоєнний період мала всі ознаки індустріального характеру, незважаючи на достатньо розвинутий аграрний сектор, що відіграє суттєву роль у розв'язанні глобальної продовольчої проблеми навіть у умовах війни 2022—2023 рр., у своєму розвитку вимагає і ви-

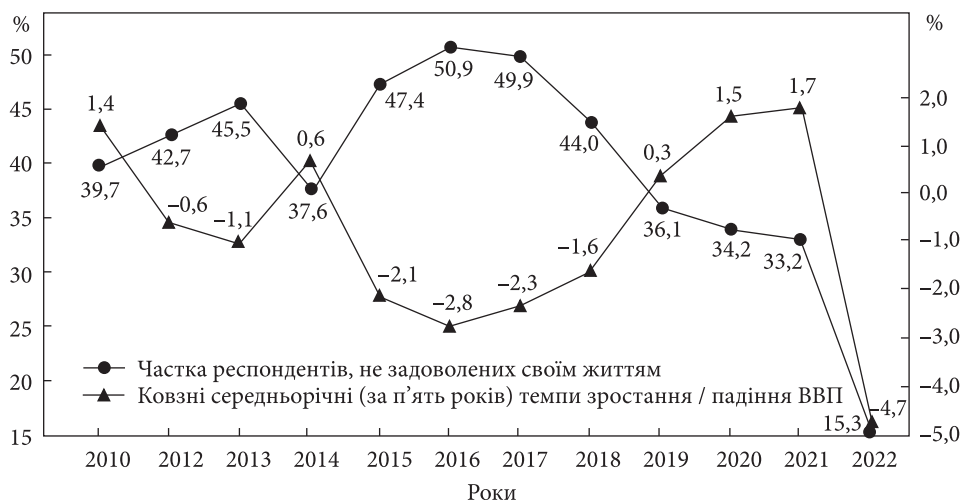

Рис. 1. Графічна інтерпретація співвідношення динаміки ВВП (права вісь) і частки респондентів, не задоволених своїм життям, шляхом порівняння результатів опитування населення України за період 2010—2022 рр., % (у 2010—2021 рр. запитання формулювалося так: «Якою мірою Ви задоволені своїм життям загалом?»; у грудні 2022 р. — так: «Якою мірою Ви задоволені життям у Вашому населеному пункті?»)

Джерело: побудовано автором за: Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. 30 років незалежності. НАН України; Інститут соціології. *Збірник наукових праць*. 2021. Вип. 8 (22). 715 с. URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/monitoring-2021dlya-tipografii.pdf>; Соціологічний моніторинг «Українське суспільство». Громадська думка в Україні після 10 місяців війни. *Презентація*. Київ, Інститут соціології НАН України, 2023. URL: https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20230115_g/%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D1%83%2C%202022%20%E2%80%94%D1%84%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BB.pdf

магатиме після війни в першу чергу подальшого промислового розвитку. Останнє є і буде основою забезпечення і обороноздатності, і стабільних та високих темпів економічного зростання. Без їх досягнення в Україні буде неможливо забезпечити необхідний рівень обороноздатності й єдність соціального і економічного, що визначається, з одного боку, мірою задоволеності своїм життям і як довірою населення до органів влади, так і міжособистісною довірою серед населення, що є запорукою зниження трансакційних витрат, а з іншого — динамікою економічного зростання, яке в таких умовах матиме конкурентні переваги. Графічну інтерпретацію взаємозв'язку вдовolenості / невдовolenості населення і динаміки зростання економіки подано на рис. 1, з якого видно, що існуюча залежність у поведінці населення сформувалася ще на початку 2000-х років. Від початку війни вона суттєво змінила свій характер, але не відмінила його, і це, за даними соціології, проявиться протягом трьох — п'яти років

повоєнного відновлення, а за певних умов навіть за перші два — три роки залежно від термінів закінчення війни. Такий характер у соціологічній поведінці населення і її залежність від стану справ у економіці та динаміці її зростання не є унікальним, оскільки, як свідчать дослідження на цю тему, така залежність була притаманна більшості країн, що не досягли рівня ВВП у 30 тис. дол. на душу населення. У повоєнному відновленні й реконструкції економіки України для досягнення стабільності в поведінці населення через підтримку рівня задоволеності своїм життям і збереження порівняно високого ступеня довіри як серед населення, так і до органів влади, необхідними умовами є стабільність і високі темпи економічного зростання, що зумовлює одну з особливостей поєднання (взаємопов'язаності) соціальної і економічної моделей відновлення й реконструкції повоєнної України. Але її особливість не тільки в цьому.

У сучасній економіці для забезпечення розвитку потрібна така її структура, яка, з одного боку, дозволить підтримувати конкурентоспроможність принаймні на фоні країн, які її оточують, а з іншого — відбуваються зміни, які характерні для трансформацій, що здійснюються в сучасному економічному розвитку, особливою ознакою якого є і нове для всього світу поєднання соціального, економічного, екологічного і технологічного. Сутність таких її складових полягає в тому, що світова модель першої половини ХХІ ст. передбачає поєднання здобутків у сферах цифрового і біологічного завдяки саме цим так званим сучасним технологічним революціям. Одна з них — інформаційно-технологічна, а інша — біологічна. Їх єдність суттєво, якщо не принципово, змінює поведінку особистості як у сфері зайнятості, тобто на робочому місці, так і в усіх інших сферах життєдіяльності. Ці процеси потребують зміни свободи і характеру поведінки, у тому числі й у навколишньому середовищі, збереження і розвиток якого вимагають також домінування низьковуглецевого характеру діяльності в економічній сфері зокрема. Для такого майбутнього важливою і достатньою складовою стануть відновлення і реконструкція перш за все (але не тільки!) промислових видів діяльності, оскільки саме завдяки їх реконструктивному розвитку можливою стане реалізація єдності в інформаційно-технологічній, біотехнологічній і економічній трансформації, спрямованій на збереження навколишнього життєвого простору (води, повітря, енергії, продуктів харчування). Реалізація умов достатності в повоєнному відновленні й реконструкції економіки України не може випадати із загальної цивілізаційності змін.

Українська промисловість у цілому в структурі ВДВ ще на початку ХХІ ст., зокрема у 2000 р., перебувала на рівні, близькому до рівня успішних країн ЄС, таких, наприклад, як Німеччина, що є технологічним лідером ЄС, Чехія і Польща, які вважаються успішними країнами ЄС, що сформували ринкову економіку завдяки трансформаційним змінам.

Структура доданої вартості за видами економічної діяльності в Україні й окремих країнах ЄС у період 1995—2021 рр. (табл. 1) демонструє, що

Таблиця 1. Структура валової доданої вартості за видами економічної діяльності в Україні й окремих країнах ЄС у період 1995—2021 рр., %

Види діяльності	1995	2000	2005	2010	2015	2018	2021
<i>Україна</i>							
Сільське, лісове та рибне господарство	14,5	16,3	10,0	8,7	14,2	12,0	12,7
Промисловість	34,1	33,0	29,7	25,6	23,3	24,8	23,7
добувна				6,9	5,6	7,1	7,5
переробна	32,6	20,4	20,9	16,6	14,0	13,6	12,0
металургійне виробництво і виробництво готових металевих виробів				2,0	2,7	2,8	2,5
машинобудування				4,2	2,2	2,3	1,5
Постачання електроенергії, газу, пари і кондиційованого повітря				3,4	3,2	3,7	3,9
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами					0,5	0,4	0,4
ВДВ	100	100	100	100	100	100	100
<i>Німеччина</i>							
Сільське, лісове та рибне господарство	1,1	1,1	0,8	0,9	0,8	0,7	0,9
Промисловість	26,0	25,6	25,2	25,5	25,5	25,5	24,0
добувна	0,6	0,3	0,2	0,2	0,2	0,1	
переробна промисловість	22,7	22,8	22,2	21,9	22,6	22,3	20,8
металургійне виробництво і виробництво готових металевих виробів	2,9	2,9	2,9	2,7	2,7	2,7	
машинобудування	9,3	10,0	10,1	10,4	11,3	11,5	
Постачання електроенергії, газу, пари і кондиційованого повітря	1,8	1,6	1,9	2,4	1,7	1,9	
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	1,0	1,0	1,0	1,0	1,1	1,1	
ВДВ	100	100	100	100	100	100	100
<i>Польща</i>							
Сільське, лісове та рибне господарство	6,3	3,5	3,3	3,2	2,7	2,7	2,6
Промисловість	29,6	24,2	25,0	24,4	26,0	24,9	25,1
добувна	3,7	2,5	2,6	2,4	1,7	1,7	
переробна промисловість	22,0	18,1	18,2	17,4	19,7	19,1	19,2
металургійне виробництво і виробництво готових металевих виробів	2,6	1,9	2,2	2,1	2,8	2,8	
машинобудування	3,8	3,6	4,0	3,9	4,3	4,2	

Продовження таблиці 1

Види діяльності	1995	2000	2005	2010	2015	2018	2021
Постачання електроенергії, газу, пари і кондиційованого повітря	3,2	2,6	3,1	3,3	3,2	2,8	
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	0,8	1,1	1,1	1,2	1,3	1,3	
ВДВ	100	100	100	100	100	100	100
<i>Естонія</i>							
Сільське, лісове та рибне господарство	4,7	4,3	3,7	3,6	3,3	3,1	2,3
Промисловість	24,5	21,9	21,1	21,9	21,2	20,5	19,7
добувна	1,8	1,2	0,9	1,4	1,4	1,1	
переробна промисловість	19,2	17,3	16,6	15,6	15,9	15,2	13,2
металургійне виробництво і виробництво готових металевих виробів	1,1	1,4	1,6	1,8	1,9	2,0	
машинобудування	2,2	2,0	2,7	3,2	3,1	3,0	
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	2,6	2,6	2,8	3,8	3,1	3,5	
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	0,9	0,9	0,9	1,1	0,8	0,7	
ВДВ	100	100	100	100	100	100	100
<i>Словаччина</i>							
Сільське, лісове та рибне господарство	2,6	1,9	1,9	1,8	2,9	2,6	2,0
Промисловість	27,5	27,6	29,7	25,2	26,1	25,7	25,6
добувна	1,0	0,8	0,6	0,5	0,5	0,4	
переробна промисловість	22,0	22,6	23,3	20,1	21,7	21,9	22,2
металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	3,5	4,0	5,4	4,1	3,9	4,5	
машинобудування	3,4	5,1	6,2	6,6	8,5	8,5	
Постачання електроенергії, газу, пари і кондиційованого повітря	3,4	3,2	4,8	3,7	2,9	2,5	
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	1,1	1,1	1,0	1,0	1,0	0,9	
ВДВ	100	100	100	100	100	100	100
<i>Чехія</i>							
Сільське, лісове та рибне господарство	4,4	3,4	2,4	1,7	2,5	2,2	2,0
Промисловість	31,3	30,8	31,0	29,9	32,2	30,2	27,7
добувна	2,3	1,3	1,3	1,3	0,9	0,7	
переробна промисловість	23,7	25,9	25,5	23,4	26,8	25,6	23,2

Закінчення таблиці 1

Види діяльності	1995	2000	2005	2010	2015	2018	2021
металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	4,9	3,8	4,4	3,1	4,0	3,4	
машинобудування	5,6	7,9	8,8	9,9	11,9	11,5	
Постачання електроенергії, газу, пари і кондиційованого повітря	4,4	2,7	3,2	4,1	3,4	2,8	
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	0,9	1,0	1,1	1,1	1,0	1,0	
ВДВ	100	100	100	100	100	100	100

Джерело: складено автором за: для України — даними Державного комітету статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/> і Economic Statistics Branch of the United Nations Statistics Division National Accounts — Analysis of Main Aggregates (AMA). URL: <https://unstats.un.org/unsd/snaama/Downloads>; для країн ЄС — даними Economic Statistics Branch of the United Nations Statistics Division National Accounts — Analysis of Main Aggregates (AMA). URL: <https://unstats.un.org/unsd/snaama/Downloads> і OECD Input-Output Tables (IOTs) 2021 ed. URL: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=IOTS_2021

в Україні за останні 20 років питома вага переробної промисловості скорочувалася (зокрема, з 2000 по 2021 р. — у 1,7 разу). Так, серед чотирьох країн — членів ЄС Україна відстає від Німеччини більш як у 1,7 разу, Польщі — 1,6, Словаччини — майже в 1,9, Чехії — більш як у 1,9 разу. Тим часом за показником валової доданої вартості, створеної у сільському господарстві й взаємопов'язаних видах діяльності, Україна випереджає Німеччину більш як у 14 разів, Польщу — більш як у 16, Словаччину — більш як у 4, Чехію — у понад 6 разів. Це означає, що складається тенденція становлення спеціалізації України у формуванні ВДВ у напрямі, перш за все, сільського господарства і взаємопов'язаних з ним видів діяльності, а отже, технологічної залежності й периферійності держави.

Як видно з табл. 1, трансформація економіки України за структурою валової доданої вартості в останні більш як 20 років відбувалася в напрямі не тільки скорочення питомої ваги переробної промисловості, а й суттєвого падіння в ній машинобудування вже до 1,5 % за підсумками останнього довоєнного 2021 р. Його питома вага в структурі створеної ВДВ за останні 10 років скоротилася майже в 3 рази на фоні падіння майже у 2 рази в структурі експорту частки експорту машин, устаткування, транспортних засобів і приладів у період 2010—2021 рр. Водночас відбувалося нарощування експорту продовольчих товарів і сировини для їх виробництва, відповідно, більш як у 2 і майже в 3,8 разу, а також насіння і плодів олійних культур — більш як у 4 рази. У 2022—2023 рр. війна ще суттєвіше

посилила ці тенденції (хоча поки що ми не аналізуємо 2022—2023 рр., оскільки ці роки потребують спеціального розгляду в контексті тих змін, що відбуваються під впливом як руйнувань і втрат, так і змін, пов'язаних з переорієнтацією економіки на воєнний лад, і високим ступенем залежності від зовнішньої допомоги).

Від розвитку подій і наслідків війни, термінів її закінчення і умов, пов'язаних з майбутньою реструктуризацією економіки в повоєнний час, потреб розбудови оборонної промисловості залежатимуть умови і фактори майбутнього відновлення. І хоча останнє відбуватиметься з орієнтацією на глобальну реструктуризацію економіки, ми все ж таки повинні враховувати ті процеси довгострокового характеру, що мали місце протягом попередніх періодів, вплив яких буде якщо не домінуючим, то надзвичайно важливим, бо з ним пов'язані й попередня та довгострокова спеціалізація, й ресурсна база, й інфраструктура, й кваліфікація кадрів, й наукова та освітня діяльність, й демографічна трансформація. Саме вони і визначають характер реструктуризації у повоєнний період, хоча її зміст змінюватиметься під тиском і вимог часу, і розвитку економіки України в глобальному середовищі як у період війни, так і після її завершення.

Аналіз функціонування економіки України в частині відносин з економіками інших країн свідчить про її надзвичайно велику залежність від спеціалізації у зовнішньому світі й, відповідно, від обсягів і структури експорту та імпорту (табл. 2), оскільки за 20-річний період у зовнішньоторговельному обороті експорт + імпорт було задіяно від майже 80 до більш як 100 % ВВП України в окремі роки. Так було і до війни, і під час війни у 2022 р., тобто економіка України є і залишається екзогенно залежною, а в структурі її експорту з 2002 р., як видно з табл. 3, домінує нарощення експорту продовольчих товарів і сільськогосподарської сировини для їх виробництва з 13,3 % у 2002 р. до 53 % у 2022 р. при 40,7% у довоєнному 2021 р. Особливу роль відігравав експорт зернових культур, який змінювався з 5,6 % у 2002 р. до 18,1 % у 2021-му і 20,6 % у 2022-му. При цьому добре відомо, що коли існувала так звана «зернова угода», що дозволяла з метою ослаблення світової продовольчої кризи вивезення зерна з України, вона під тиском міжнародного співтовариства відіграла ключову роль у військових діях у прилеглих до Чорного моря областях і районах українських портів. Скасування «зернової угоди» в середині 2023 р. ще відчутніше вплинуло на процеси взаємопов'язаності економіки України в глобальному середовищі, але це предмет окремого дослідження.

Існуючі дані свідчать, що в структурі експорту України питома вага продовольчих товарів і сировини для їх виробництва становила більш як 40 % у 2021 р. і 53 % у часи війни у 2022 р., а разом з рудою, шлаком, золою і недорогими металами та виробами з них сягала 75 %. У підсумку наведені дані характеризують експортну орієнтацію довоєнної економіки України на сировину, напівфабрикати і товари з низькою питомою вагою доданої вартості. Вони також свідчать про ознаки в цій частині

Таблиця 2. Співвідношення експорту/імпорту товарів і послуг і ВВП України, %

Показник	2002	2005	2010	2015	2019	2020	2021	2022
Експорт товарів і послуг	50,1	47,7	47,1	52,6	41,2	38,8	40,7	38,1
Імпорт товарів і послуг	45,9	46,9	51,1	55,2	49,3	40,3	41,9	55,5
Експорт + імпорт	96,0	94,6	98,2	107,8	90,5	79,1	82,6	93,6
ВВП	100	100	100	100	100	100	100	100

Джерело: складено автором за: Державний комітет статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>; Міжнародний валютний фонд. URL: <https://www.imf.org/>

Таблиця 3. Структура експорту товарів з України, %

Товари	Код товарів згідно з УКТЗЕД	2002	2005	2010	2015	2019	2020	2021	2022
Продовольчі товари і сировина для їх виробництва	01-24	13,3	12,6	19,3	38,2	44,2	45,1	40,7	53,0
у тому числі зернові культури	10	5,6	4,0	4,8	15,9	19,2	19,1	18,1	20,6
насіння і плоди олійних рослин	12	0,2	0,4	2,1	3,9	5,1	3,7	3,6	8,5
жири та олії тваринного або рослинного походження	15	1,9	1,7	5,1	8,7	9,5	11,7	10,3	13,5
Руди, шлак і зола	26	2,5	3,0	5,0	5,8	7,2	9,0	10,5	7,0
Недорогоцінні метали і вироби з них	72-83	39,7	41,0	33,7	24,8	20,5	18,3	23,5	13,6
у тому числі чорні метали	72	29,9	33,5	28,4	21,2	17,5	15,6	20,5	10,3
Машини, устаткування, транспортні засоби та прилади	84-90	14,6	13,5	17,9	12,5	11,0	11,0	9,0	9,5
Експорт товарів		100	100	100	100	100	100	100	100

Джерело: складено автором за: Державний комітет статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>

периферійності економіки України, хоча наявність у її економіці таких видів діяльності, як, наприклад, ядерна енергетика, говорить все-таки про її поки що напівпериферійність. Орієнтація на таку структуру українського експорту мала місце з початку 2000-х років, тобто була домінуючою ще задовго до війни 2022—2023 рр. і не тільки визначала його динаміку, а й відіграла ключову роль у формуванні ВВП України. При цьому імпорт у розглядуваний період відігравав у ВВП подібну роль (див. табл. 2). Таким чином, можна стверджувати, і це вже неодноразово доводилося, про надзвичайну відкритість економіки України та її екзогенну залежність. Такий висновок підтверджується і динамікою співвідношень коливань показників зростання/падіння ВВП України і світових цін на ресурси, тобто на її ключові експортні товари (напівфабрикати із заліза і нелегованої сталі, зерно, мінеральні добрива) (рис. 2—4).

Означена залежність динаміки ВВП України практично від коливань світових цін на напівфабрикати із заліза і нелегованої сталі, зерно і мінеральні добрива за всі роки ХХІ ст. є не випадковою, а закономірною, оскільки ще в перші десятиріччя поточного століття український експорт відігравав у формуванні структури ВВП ключову роль і сягав близько 60 % і більше. При цьому в експорті тільки продовольчі товари й мінеральні продукти з включенням палива і продуктів переробки за класифікації СІТС, за даними Державної служби статистики України, складали, наприклад, у 2010 р. 34,7 %, а їх імпорт — 44,8 % при частці всього імпорту у ВВП — близько 50 % і навіть більше. Для порівняння: у ЄС у цілому експорт за означеними групами в тому самому 2010 р. сягав 14,1 %, а імпорт — 35,5 %.

Показники за розглядуваними товарними групами по окремих країнах ЄС, зокрема східноєвропейських, таких як Польща, Угорщина, Словенія, Чеська Республіка, у цілому були у два рази нижчими, ніж в Україні. Що ж стосується групи промислових виробів, то, за класифікації СІТС, Україна за перше десятиріччя ХХІ ст. втратила позиції у структурі експорту, знизивши їх питому вагу за період з 2000 по 2010 р. на 13,6 відсоткового пункту, і наростила імпорт на майже 8 відсоткових пунктів. Таким чином, у цей період посилювалася залежність української економіки також і від імпорту неенергетичних товарів з високою питомою вагою доданої вартості. Отже, у цілому є підстави стверджувати, що нові технології певного характеру Україна залучає на Заході, експортуючи виробництво виробничо-технічного призначення в так звані «треті» країни. Отже, на початку ХХІ ст. зростала залежність української економіки від імпорту неенергетичних товарів із Заходу при енергетичній залежності від імпорту зі Сходу. Враховуючи, що в не такій і далекій перспективі Україна може стати членом Європейського Союзу, в процесі інтеграції важливо здолати ознаки такої напівпериферійності, розуміючи при цьому, які трансформації відбуватимуться в економіках країн, що вже входять до складу ЄС, щоб не допустити або хоча б мінімізувати можливі

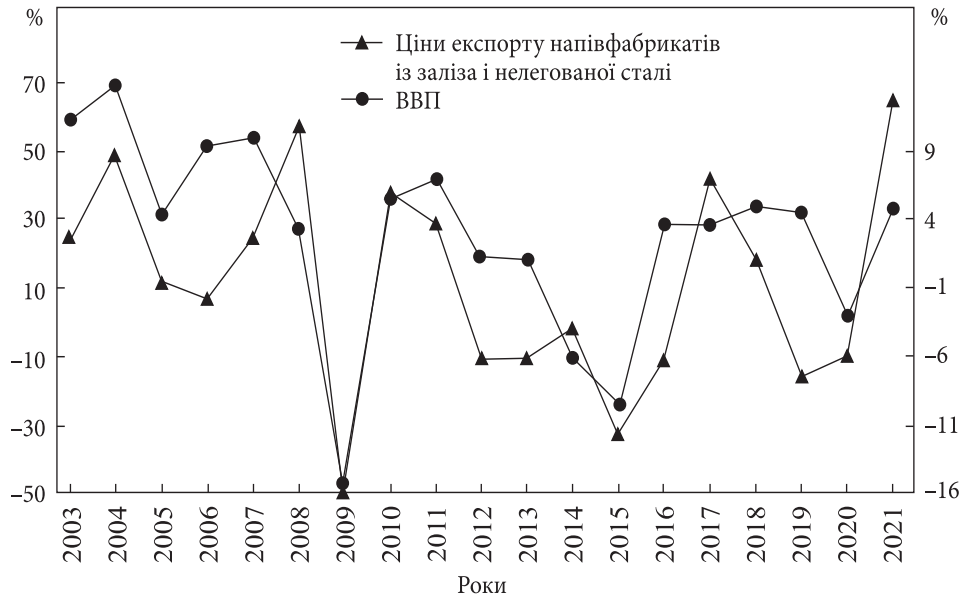

Рис. 2. Темпи приросту ВВП (права шкала) і цін експорту напівфабрикатів із заліза і нелегованої сталі, % до попереднього року
 Джерело: побудовано автором за: Державний комітет статистики України.
 URL: <https://ukrstat.gov.ua/>

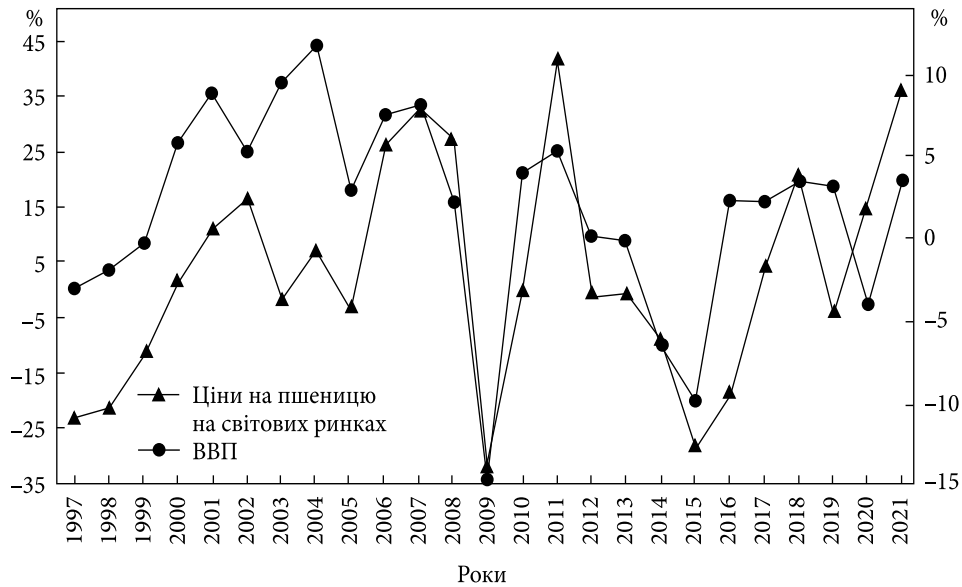

Рис. 3. Темпи приросту ВВП України (права шкала) і цін на пшеницю на світових ринках, % до попереднього року
 Джерело: побудовано автором за: Державний комітет статистики України.
 URL: <https://ukrstat.gov.ua/>; World Bank Commodity Price Data (The Pink Sheet).
 The World Bank. URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/5d903e848db1d1b83e0ec8f744e55570-0350012021/related/CMO-Historical-Data-Annual.xlsx>

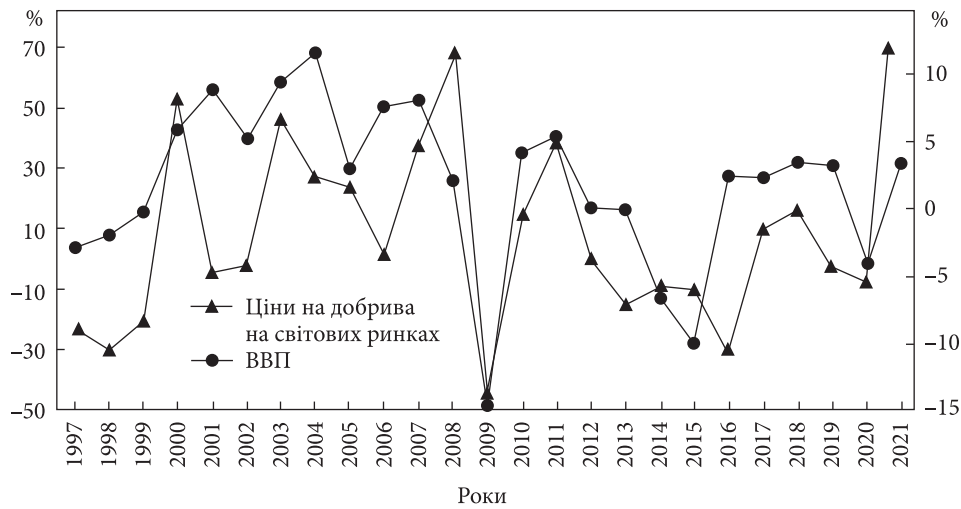

Рис. 4. Темпи приросту ВВП України (права шкала) і цін на добрива на світових ринках, % до попереднього року

Джерело: побудовано автором за: Державний комітет статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>; World Bank Commodity Price Data (The Pink Sheet). The World Bank. URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/5d903e848db1d1b83e0ec8f744e55570-0350012021/related/CMO-Historical-Data-Annual.xlsx>

негативні наслідки і розвинути наявні ознаки в окремих видах діяльності непериферійності до рівня конкурентоспроможності.

Дослідження на цю тему, зокрема, австрійських учених А. Комлоші, Х. Хофбауера [1] засвідчили, що в ході інтеграції східноєвропейських країн наприкінці 1990-х років вони повернулися на периферійні позиції у Європі, які займали ще з XVI—XVII ст. Українська ж економіка в перші більш як 20 років XXI ст., хоча і перебувала в напівпериферійному стані, але з огляду на спроможність підтримувати порівняно сильні позиції інноваційного характеру і наявність фундаментальних досліджень у сфері ядерних технологій, біотехнологій, енергетичного машинобудування, інформаційно-комунікаційних технологій, кольоровій металургії і найголовніше завдяки якісній освіті (що збереглася станом на 2022 р.), має можливості в ході повоєнного відновлення і реконструкції уникнути можливої периферизації¹. Остання мала місце до початку війни і продовжує зберігатися. Усе це важливо враховувати на шляху до повноправного членства в ЄС. Необхідно буде формувати умови для еквівалентної взаємодії, незважаючи на те, що під час війни існує високий ступінь її екзогенної залежності, перш за все в оборонній і фінансовій сферах.

¹ Відновлення та реконструкція повоєнної економіки України. Наукова доповідь. Київ, ДУ «Ін-т економ. та прогноз. НАН України», 2022. 305 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/Vidnovlennja-ta-rekonstrukcsja-povojennoji-economiky.pdf>

Так, за підсумками майже десяти місяців 2022 р. і п'яти 2023 р., зовнішнє позикове і грантове фінансування бюджету України становило, відповідно, 31,2 млрд і 19,8 млрд дол. Як результат, розмір державного гарантованого боргу збільшився з 50,2 % ВВП наприкінці 2021 р. до 78,5 % у 2022 р. і 87,6 % — у квітні 2023 р.² За підсумками 2023 р. можна очікувати наближення розміру державного гарантованого боргу до 100 % ВВП, що в чотири рази перевищить порогове значення одного з показників економічної безпеки, яким є обсяг зовнішнього боргу у відсотках до номінального ВВП у доларовому еквіваленті [2, с. 12].

Триваюча війна поглибила екзогенну залежність України в частині продукції воєнного призначення як для ведення бойових дій, так і для протиповітряної оборони, а також фінансів для підтримки бюджету, оскільки збалансувати державний бюджет на основі власних доходів і ринкових запозичень у такій ситуації неможливо. І вона залишиться подібною принаймні до кінця поточного року. Дефіцит бюджету у 2022 р. фінансувався із зовнішніх джерел. Так, на гранти і позики припадало 65 %, емісію НБУ — 26 %. Така сама ситуація має місце і в бюджеті 2023 р., де домінують позиції у фінансуванні його дефіциту — за зовнішніми джерелами. Подібна залежність може зрости в період повоєнного відновлення і реконструкції економіки України. За попередніми розрахунками, на даний час для реалізації відповідних процесів, пов'язаних з трансформацією економіки України, які передбачають одночасно і відбудову, і реконструкцію, і модернізацію не зруйнованої, але застарілої (заснованої на технологіях ще другого і третього поколінь) частини виробництва, необхідно буде від майже 350 млрд дол., за оцінками Світового банку, до більш як 1 трлн дол. за оцінками Європейського інвестиційного банку станом на кінець 2022 р. [3]. З урахуванням часу до закінчення війни остання цифра не тільки може бути близькою до реальності, а й переважати її, оскільки МВФ у розрахунках до Меморандуму з Україною 2023 р. не виключає й можливого надкритичного розвитку подій у економіці, навіть її падіння ще на 10 %, що вимагатиме надзвичайної допомоги³.

Незважаючи на досить суттєві розбіжності в оцінках необхідних фінансових ресурсів, вельми однозначною є позиція експертного середовища, що таких обсягів Україна не має і тому повинна орієнтуватись як на зовнішні залучення (у вигляді грантів, запозичень, цінних паперів, коштів міжнародних фінансових організацій), так і на реалізацію економічної політики, що стимулюватиме надходження приватних інвестицій. З цією ме-

² Богдан Т. Державні борги та дефіцити воюючої країни. *Дзеркало тижня*. 2023. 19 чер. URL: <https://zn.ua/ukr/macroeconomics/derzhavni-borhi-i-defitsitivojujuchoji-krajini.html> (дата звернення: 20.06. 2023).

³ Україна у 2023—2024 роках. Два сценарії економічного розвитку. *ds.news.ua*. 2023. 12 лип. URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/economics/ukrajina-u-2023-2024-rokah-dva-scenariji-ekonomichnogo-rozvitku-12072023-483259> (дата звернення: 14.07. 2023).

тою необхідно розробити і реалізувати спеціальні процедури, а також за-снувати спеціалізовані установи для здійснення необхідних операцій, завдяки яким будуть отримані кошти і здійснений необхідний контроль за їх використанням разом з моніторингом і оцінкою результатів проектів. Крім того, Україна самостійно не зможе розраховатися за вже існуючими борговими зобов'язаннями, оскільки існуватимуть потреба в економії на всьому і, як наслідок, обмеженість ресурсів для зростання економіки. Отже, попереду серйозна робота не тільки з реструктуризації боргів, а й з їх списання, щоб, реструктуризуючи повоєнне інституційне (читай — систему управління) середовище, реалізувати процеси відновлення інфраструктури, збереження навколишнього середовища, розвивати низьковуглецеві виробництва і відновити економіку на засадах включеності до цих процесів ресурсів усього суспільства і міжнародної допомоги.

У цьому контексті Б. Айхенгрін і Б. Рашкован цілком однозначно зазначали: «...Щоб інвестиції були ефективними, а реформи не відкочувалися назад, відповідальність за процес відновлення має лежати на Україні. ...Лише Україна може визначити своє майбутнє. Україна використовує допомогу найбільш ефективно, якщо характер допомоги відповідатиме її власним інтересам» [3, с. 461]. При цьому важливо зауважити, що для задоволення таких інтересів Україна повинна мати власну національну програму відновлення, на необхідності якої, до того ж, наполягають зовнішні кредитори. Так, в умовах надання Україні від ЄС 50 млрд євро протягом чотирьох років, згідно з рішенням міністрів фінансів за підсумками зустрічі в Брюсселі, передбачається, що Україна матиме власну програму відновлення економіки, яка включатиме і розв'язання боргової проблеми — необхідної, хоча й недостатньої складової успішної політики економічного розвитку.

Поряд з можливим отриманням зовнішньої допомоги, важливо, використовуючи її з огляду в тому числі й на міжнародний досвід, мобілізувати внутрішні ресурси для відродження економіки і концентрувати їх у першу чергу на пріоритетних напрямках під безпосереднім і жорстким контролем держави. Для цього слід залучати кошти населення, як це було зроблено, наприклад, у повоєнній Японії завдяки створенню національної поштово-заощаджувальної системи, яка характеризувалася розгалуженістю й різноманітним спектром цікавих для всіх верств населення пропонуваніх варіантів вкладів. Відповідного успіху також було досягнуто завдяки визначенню найефективніших напрямів інвестування в найбільш значущі галузі економіки в кожному окремий період, а також активній участі засобів масової інформації у обговоренні питань, куди направлятимуться кошти населення наступного року [4, с. 70—71].

Нині певні такі процеси вже відбуваються в Україні, зокрема, започатковано формування національного Фонду відродження, хоча на даному етапі він не орієнтований на забезпечення розгалуженості й широкого спектра депозитних вкладів населення і малого бізнесу з метою інвестицій-

ної діяльності. Така орієнтація, у разі її реалізації і використання, надаватиме можливості для концентрації зусиль на пріоритетних, у першу чергу для України, напрямках розвитку, що підвищуватиме конкурентоспроможність її національної економіки. Відповідно стратегія є важливою насамперед для національного відродження, оскільки використання сформованих ресурсів не шляхом залучення власних коштів, а за рахунок іноземних донорів і приватного бізнесу відбуватиметься з урахуванням як їх національних, так і бізнесових інтересів. Такий підхід має сприйматись як реальність, оскільки уряди інших країн несуть відповідальність за стан справ у країнах, які вони представляють, у першу чергу перед своїми виборцями.

Якщо під час війни надання іноземної допомоги Україні мотивується насамперед необхідністю забезпечувати стабільність на континенті й не допустити розширення війни на території інших країн, то в умовах миру цілі такого характеру відходять на другий план, і мотивація допомоги (і особливо участь у інвестуванні) набиратиме за кордоном домінуючого економічного виміру, коли переважатиме боротьба на засадах забезпечення конкурентоспроможності, збереження і розширення робочих місць у власній державі.

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ І ПРОГНОЗ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Ключова роль України у вирішенні свого майбутнього має бути забезпечена, перш за все, на основі світового досвіду проведення реформ і використання ресурсів, що можуть бути залучені до інвестування сукупності необхідних проєктів, які мають реалізовуватися на засадах партнерства. Такий принцип доводить свою ефективність в Україні і під час війни, отже, на нього вона має спиратися в подоланні її наслідків, оскільки ми не зможемо впоратися із завданими РФ руйнуваннями самотужки, використовуючи тільки наявні ресурси, у тому числі й потенціал високоосвіченого населення, а також природи (чорноземи, корисні копалини) і науково-технологічні надбання. Разом з тим їх наявність зумовлює відновлення України як рівноправного європейського партнера, зокрема, з потужною переробною промисловістю, що розвивається на низьковуглецевих засадах.

Повоєнний розвиток країн, як правило, починається з досвіду, що нагромадився після закінчення Другої світової війни у Великій Британії, Франції, Німеччині, Бельгії, Фінляндії, Італії. Ці країни зазнали різного ступеня руйнувань, у тому числі й промислової інфраструктури, тому їх досвід досить добре вивчений і проаналізований. У цілому він зводиться до такого: з одного боку, відновлення економіки відбулося на засадах зовнішньої допомоги, а з іншого — основний прогрес у промисловому відродженні забезпечили національні програми, кожна з яких в окремо взятій країні мала свою специфічну стратегію і відповідала вимогам середини ХХ ст.

Таблиця 4. Програми повоєнного відновлення промислового сектору в Балканських країнах та їх результати

Країна	Ключові передумови і позитивні результати	Програми, заходи з відновлення і прорахунки
Боснія і Герцеговина	Ключові передумови: війна внаслідок розпаду Югославії, яка призвела до значних руйнувань житлових будинків і фізичної інфраструктури; високих втрат людського капіталу (вимушені переселенці становили 1,8 млн осіб, загиблі — понад 100 тис. осіб, або 2,3 % всього населення); найбільші сумарні збитки серед воюючих країн сумою 50—70 млрд дол., не порівнянні з ВВП країни (3,6 млрд дол.); Дейтонська угода 1995 р., за якою на Світовий банк і ЄБРР покладался обов'язок розробити програму реконструкції країни	Програми і заходи з відновлення та їх зміст: активна участь у повоєнному відновленні міжнародних організацій (Світового банку, ЄБРР, пізніше ЄС), на основі яких було створено 11 тактичних груп для розробки програми економічної реконструкції; обсяг фінансування — 5 млрд дол. (1996—1999 рр.), 82 % з яких формували гранти і безповоротна фінансова допомога; секторальна підтримка — транспорт, енергетика, сільське господарство і захист довкілля, відновлення базової інфраструктури; фінансування відродження промислового сектору — 3 % усіх надходжень від міжнародних донорів; план стабілізації і пакет стандартних програм ЄС передвступної підготовки країни (1999 р.)
Сербія	<p>Позитивні результати: часткове відновлення фізичної інфраструктури; прогрес у сфері поводження з відходами</p> <p>Ключові передумови: відділення територій (Боснії, Хорватії, Республіки Косово);</p>	<p><i>Наслідки імплементації програм</i></p> <p>Прорахунки: відсутність самостійності уряду в прийнятті рішень; обмеженість ресурсів, що надійшли на відновлення; нестача капіталовкладень у повоєнне відновлення (60 % споруд не вдалося відновити до цього часу); відсутність фокусу на промисловому секторі, що негативно позначилося на зайнятості й рівні внутрішніх інвестицій і заощаджень; зростання тіньового сектору економіки</p> <p>Програми і заходи з відновлення та їх зміст: «наздоганяюча» та «імітуюча» модернізація економіки країни, реалізація положень Вашингтонського консенсусу;</p>

<p>міжнародна ізоляція країни, торговельна блокада та інші накладені на Сербію санкції; величезні воєнні витрати; значний приплив біженців; фізичне руйнування промислових об'єктів і падіння промислового виробництва на 70 %, зростання безробіття і гіперінфляція; низький рівень заощаджень в економіці (12—14 % ВВП); націоналізація збиткових промислових підприємств у 1990-х роках</p>	<p>програма відродження економіки (2000 р.), що передбачала застосування «рецептів» для переходу до ринкової економіки: лібералізація цін і зовнішньої торгівлі, приватизація компаній та банків, залучення приватних інвестицій у виробництво з високою експортною квотою, реалізація великих інфраструктурних проєктів; фінансова і технічна допомога від міжнародних організацій та інших країн; закон про конкуренцію (2005 р.); реструктуризація 550 підприємств державної власності (з 2006 р.) і продаж збиткових промислових підприємств іноземним інвесторам</p>
<p>Позитивні результати: ефект низької бази: темпи зростання промисловості з середини 2000-х становили 5 % на рік (переробна) і 6,5 % на рік (добувна); високі темпи економічного зростання у 2000—2008 рр.</p>	<p>Прорахунки: деіндустріалізація (скорочення частки промисловості на 10 % з 1995 по 2005 р.); залежність промислового виробництва від зовнішньоекономічної кон'юнктури; зростання безробіття; переважне інвестування у сферу послуг (банки, телекомунікації, нерухомість, торгівлю); відсутність підтримки технологічної модернізації промислових підприємств; неефективність антимонопольного законодавства та інституцій</p>
<p>Хорватія</p>	<p>Програми і заходи з відновлення та їх зміст: стабілізаційна програма 1994—1995 рр., спрямована на подолання інфляції (за рахунок перегляду цін на про-</p>

Закінчення таблиці 4

Країна	Ключові передумови і позитивні результати	Програми, заходи з відновлення і прорахунки
	<p>Ключові передумови і позитивні результати</p> <p>втрати від воєнних дій і руйнувань у обсязі 37,1 млрд дол.;</p> <p>закриття або пошкодження промислових підприємств деревообробної, металургійної та текстильної галузей;</p> <p>реалізація ринкових реформ і економічна криза на початку 1990-х років (падіння промислового виробництва на 43,2 % в 1993 р. порівняно з 1990 р.);</p> <p>надлишок працівників у державних компаніях, деіндустріалізація і втрата ринків</p>	<p>Програми, заходи з відновлення і прорахунки</p> <p>дукцію державних підприємств і замороження заробітних плат у державному секторі, політики кредитної рестрикції та лібералізації валютного ринку), введення куні;</p> <p>державні інвестиції у економіку (5—7 % від бюджетних витрат у 1995 р.), у 2000-х роках — значні інвестиції у дорожньо-транспортну інфраструктуру;</p> <p>реформи банківського, фінансового і валютного секторів з 2000-х років;</p> <p>розширення міжнародної торгівлі (вступ до СОТ у 2000 р., угода про Асоціацію з ЄС у 2001 р.);</p> <p>приватизація державних підприємств;</p> <p>наращення резервів центрального банку для підвищення довіри міжнародного фінансового співтовариства</p>
	<p>Позитивні результати:</p> <p>зниження безробіття в 1996—1997 рр.;</p> <p>щорічне економічне зростання на 6 % (до 1998 р.);</p> <p>поліпшення логістичної інфраструктури держави у 2000-х роках;</p> <p>вступ до ЄС у 2013 р., вихід з рецесії у 2015 р.</p>	<p>Прорахунки:</p> <p>недостатність стимулів для приватних інвестицій для економічного відновлення (їх обсяг склав 0,5 % ВВП у 1995 р.), нестача державних інвестицій;</p> <p>втрата людського капіталу внаслідок міграції (350 тис. осіб за 1991—2001 рр.);</p> <p>слабкий інноваційно-науковий потенціал, екстенсивне зростання, невисока продуктивність ресурсів;</p> <p>обмежена складність експортного кошику країни внаслідок превалювання низько- і середньотехнологічних галузей промисловості, відсталість логістичної інфраструктури порівняно з іншими країнами ЄС;</p>

Наслідки імплементації програм

<p>низька спроможність державних інституцій формувати і реалізовувати промислову політику; велика частка державного сектору в харчовій, фармацевтичній галузях і комунальній сфері</p>		
--	--	--

Джерело: складено д.е.н. Л.В. Дейнеко для Боснії та Герцеговини за: Софія Трошук. Старі нові будинки. Як у Боснії і Герцеговині та Україні поєднують історичну й сучасну архітектуру. URL: <https://zaxid.net/projects/oldandnew/>; Богдан Т. Післявоєнна відбудова: уроки з досвіду Балкан. *Бізнес Цензор*. 2022. 01 квіт. URL: https://biz.censor.net/columns/3330248/prisyayouyenna_vidbuova_uroku_z_dosvidu_balcan (дата звернення: 20.06.2023); Повоєнний досвід відновлення довкілля Боснії і Герцеговини. Аналіт. записка. Екологія. *Людина*. 2022. 11 квіт. URL: <http://epi.org.ua/eco-analytics/povoynnyj-dosvid-vidnovlennya-dovkillya-bosniji-i-gercegovyny/#>; для Сербії за: [5; 6; 7]; для Хорватії за: Croatia. Political and Economic Situation. Eurodice. *European Commission*. 2022. Jun 12. URL: <https://eurdice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/croatia/political-and-economic-situation>; Drzavni Zavod za makroekonomske analize i prognoze (DZMAP). *Gospodarska Kretanja u Hrvatskoj*. Zagreb, October 1995; The Republic of Croatia. Systematic Country Diagnostic. Report. *The World Bank*. 4 May, 2018. No. 125443-HR. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/4522231526559636808/text/Croatia-SCD-clean-05142018.txt>; [8; 9; 10].

Для сьогодення важливим є і порівняно недавній досвід Балканських країн кінця ХХ — початку ХХІ ст. Там повоєнне відновлення також мало своєю складовою промислове відродження і реконструкцію з використанням ресурсів міжнародних організацій і коштів ЄС з планом стабілізації та пакетом стандартних програм ЄС щодо вступної підготовки країн, зокрема для Боснії та Герцеговини. Є всі підстави чекати на подібний характер програми і для України з огляду на вже розпочату інтеграцію в ЄС і продовження співпраці, зокрема, з МВФ (станом на середину 2023 р. останню його програму для України вже затверджено). Згідно з повідомленням *Politiko*, планується створити спеціальний фонд розміром у 20 млрд євро для української армії, кошти якого використовуватимуться на закупівлю і передачу зброї, навчання українських військових, хоча і з поки що невизначеними умовами⁴. Оскільки програми повоєнного відновлення середини і кінця ХХ — початку ХХІ ст. обов'язково включали відновлення промисловості й ураховували індустріальний характер економіки, то і для нас необхідною складовою програми також має бути промисловість. Програми повоєнного відновлення промисловості Балканських країн, їх інструменти і результати подано в табл. 4.

Результати реалізації програм повоєнного відновлення промисло-

⁴ Barigazzi J. EU plans €20B fund to stock Ukraine's military for years. *Politiko*. 2023. Jul 18. URL: <https://www.politico.eu/article/eu-20-billion-fund-stock-ukraine-military-russia-war/> (дата звернення: 22.07.2023).

Таблиця 5. Рівень технологічності експорту України, %

Показник	2011	2012	2013	2014	2015
Частка високотехнологічного експорту в загальному обсязі експорту товарів	2,82	3,85	3,53	3,69	3,92
Частка високотехнологічного експорту в загальному обсязі експорту товарів переробної промисловості	4,51	6,47	6,15	6,89	8,04

Джерело: складено автором за: Data Bank World Development Indicators. High-US\$). *The World Bank*. URL: <https://databank.worldbank.org/source/world-develop->

вості Балканських країн слід урахувати і в Україні, щоб виключити ті прорахунки, які були допущені в цих країнах. В узагальненому вигляді важливо, по-перше, в програмі мати рекомендації, спрямовані на відновлення сектору промисловості, без якого Україна багато в чому втратить свою суб'єктивність; по-друге, для її успішності в цілому і в промисловості зокрема важливо віднайти можливості отримати, поряд з національними, і кошти ззовні; по-третє, необхідно подолати фактор обмеженості надходжень ресурсів через нерозв'язаність проблем з корупцією і поширенням тіньової діяльності (у разі неуспішності їх розв'язання цей фактор стане чинником гальмування надходження коштів з-за кордону); по-четверте, програма повоєнного відновлення повинна передбачати, серед іншого, поступове подолання обмеженості від коливань зовнішньої кон'юнктури; по-п'яте, успішне відновлення можливе на умовах забезпечення власних передових технологій, що сприятимуть формуванню чільного місця у світовому поділі праці на засадах конкурентоспроможності й партнерства.

З огляду на необхідність використання фінансових ресурсів приватного сектору і заощаджень населення, слід мати розгалужену систему стимулів при обов'язковому вирішенні проблеми повернення втраченого внаслідок міграції людського капіталу, а також підвищення інституційної спроможності діяльності державних інститутів.

Серед інших бар'єрів, що гальмували промисловий розвиток на повоєнних Балканах, — формування моноспеціалізації, чого не можна допустити в Україні. Отже, слід змінити домінанту її аграрного сектору, яка нині формує залежність економіки від зовнішньоекономічної детермінанти економіки в попиті на продукти харчування і сільськогосподарського виробництва. Цей напрям є важливим, але має обмежені (через порівняно низьку додану вартість) можливості щодо формування внутрішнього інвестиційного ресурсу і забезпечення довгострокової підтримки економічного зростання.

Особливий інтерес становить досвід Японії, яка змогла збільшити капіталовкладення в цивільні галузі через зменшення воєнних витрат.

	2016	2017	2018	2019	2020	2021
	3,09	2,81	2,56	2,33	2,39	1,89
	6,68	6,17	5,42	5,48	5,85	4,51

technology exports (% of manufactured exports) High-technology exports (current ment-indicators

В Україні також можна до певної міри очікувати скорочення воєнних витрат, але з беззаперечним розвитком оборонної промисловості з її перспективами успішної диверсифікації експорту, в тому числі продукції оборонного і подвійного призначення.

Отже, проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що в Україні промислова політика має бути складовою повоєнного відновлення і реконструкції економіки як інструмент і механізм забезпечення стабільних і високих темпів економічного розвитку економіки в цілому.

Інструменти підтримки і стимулювання промислового розвитку сьогодні використовуються в більшості країн, у тому числі й розвинутих. Фінансово-економічна криза 2008—2009 рр. реанімувала промислову політику в США, Японії, країнах ЄС, незважаючи на те, що в окремих з них вона мала специфічний характер. Наприклад, у США була орієнтована на істотну підтримку науково-дослідних і технологічних складових розвитку промисловості, які визначають пріоритетність розвитку майбутніх передових технологій. Подібну спрямованість промислової політики має і Велика Британія, де діяльність, зокрема, Міністерства торгівлі й промисловості спрямована на підвищення конкурентоспроможності й розвиток науково-технічного потенціалу і підтримки сталих темпів зростання економіки і продуктивності праці [11]. Розвинута насамперед у промислово-му відношенні Німеччина сформулила і реалізує промислову політику шляхом підтримки діяльності відповідних інститутів, що відповідають універсальному змісту її промислової політики.

Під час повоєнного відродження і реконструкції економіки України, коли для нарощування темпів економічного зростання, з одного боку, і досягнення рівноправності в партнерських відносинах з економічно потужними країнами демократичного світу — з іншого, використовуються сучасні засади промислової політики, в Україні ключовими завданнями стають розробка і реалізація адекватних заходів з формування промислової політики. Це паралельно, в залежності від видів промислової діяльності, що традиційно представлені в Україні, промислова політика

має характер симбіозу і політики партнерства, і частково протекціоністської та інноваційної. Саме на такій основі Україна повинна стати країною з усталеною промисловою політикою. Для цього важливо розробити стратегічне бачення перспектив розвитку, в основі якого лежатимуть соціально-економічне зростання і промисловий розвиток. Україна матиме високий рівень досягнення цілей сталого розвитку, в тому числі завдяки сучасним промисловості й аграрній сфері зі стійкою агропродовольчою системою як лідер у виробництві органічного продовольства, яке вже достатньо конкурентоспроможне на світових ринках.

Українська економіка у своїй високотехнологічній діяльності, незважаючи на наявність фундаментальної науки, доволі часто інтегрована в зовнішній світ на нееквівалентній основі, отже, має досить низький рівень технологічності експорту (табл. 5). За даними Світового банку, в період 2011—2021 рр. частка високотехнологічного експорту в загальному обсязі експорту товарів була невисокою і мала тенденцію до зниження з 2,8 % у 2011 р. до 1,89 % у 2021 р., тобто відстає від показників ЄС у декілька разів. У воєнні 2022—2023 рр. вона триває на фоні майже 30 % падіння економіки України у 2022 р. і прогнозованого Інститутом економіки та прогнозування НАН України скорочення протягом принаймні ще у 2023 р. на 1 % ВВП.

Наш прогноз за рядом показників збігається з прогнозом МВФ на березень 2023 р., викладеним у відповідному Меморандумі, який, на думку С. Кучеренка, є доволі консервативним щодо поглядів МВФ на економіку України⁵. У 2023 р., згідно з Меморандумом, кращий варіант для України — це зростання ВВП на 1 %, а гірший — падіння на 3%. На 2024 р. прогноз МВФ дає зростання 3,2 %, і тільки після цього в наступні три роки очікується зростання на 5 % ВВП. Хоча є варіант і так званого несприятливого прогнозу на 2023 р., який у цій статті ми не розглядаємо, оскільки він перебуває за межами можливого розв'язання окреслених завдань.

ВИСНОВКИ

Українська економіка, перебуваючи на шляху до інтеграції у європейський економічний простір, на початок війни мала в окремих видах діяльності периферійний характер, а в окремих, особливо промисловості, — напівпериферійний. Отже, з метою уникнення загроз її всеохоплюючої периферизації вона повинна використати актуалізовані до сучасної практики типи промислової політики. У зміст останньої доцільно закласти і політику партнерства з іноземними державами-спонсорами, відповідно

⁵ Кучеренко С. «План Маршалла» скасовується: яким бачить МВФ повоєнне відновлення України. І чому майже немає надії на вибухове зростання іноземних інвестицій. *mind*. 2023. 06 квіт. URL: <https://mind.ua/publications/20255748-plan-marshalla-skasovuetsya-yakim-bachit-mvf-povoenne-vidnovlennya-ukrayini> (дата звернення: 20.04.2023).

до процесів відновлення повоєнної економіки, а також протекціоністську політику, яка, наприклад, використовувалася розвинутими країнами в кризові 1970-ті роки, які й нині є такими через наявну рецесію.

Для окремих видів промислової діяльності в Україні, в силу збережених і функціонуючих високотехнологічних видів діяльності, таких як ядерна енергетика, важке енергомашинобудування, алюмінієва промисловість та ін., доцільно використовувати інноваційну й конкурентну політику, де особливо важливим є фінансування фундаментальних досліджень, які розвинені, зокрема, у НАН України, а також їх комерціалізацію шляхом державної закупівлі високотехнологічної продукції, у першу чергу в оборонно-промисловому секторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Комлоши А., Хофбауер Х. Периферизация Восточной Европы в исторической перспективе. *Мировая экономика и международные отношения*. 2008. № 4. С. 57—70. URL: <https://naukarus.com/periferizatsiya-vostochnoy-evropy-v-istoricheskoy-perspektive>
2. Концепція економічної безпеки України. Кер. проекту В.М. Геєць. ДУ «Ін-т економ. та прогнозув. НАН України». Київ, Логос, 1999. 56 с. URL: http://ief.org.ua/?page_id=3658&sid=272
3. Айхенгрін Б., Рашкован Б. Організація допомоги. У: Відбудова України: принципи та політика. За ред. Ю. Городніченка, І. Сологуб, Б. Ведер ді Майро. CEPR Press. Паризький звіт, 2022. 508 с. С. 459—492. URL: https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book_Ukrainian_0.pdf
4. Геєць В.М. Нестабільність та економічне зростання. Моногр. Національна академія наук України, Ін-т економічного прогнозування. Київ, Ін-т економ. прогноз. НАН України, 2000. 344 с.
5. Gligorov V., Kaldor M., Tsoukalis L. Balkan Reconstruction and European Integration. The Hellenic Observatory, The European Institute, The Vienna Institute for International Economic Studies, 1999. 56 p. URL: http://eprints.lse.ac.uk/3319/1/Balkan_Reconstruction_and_European_Integration.pdf
6. Uvalic M. Insights from a Transition Economy: The Case of Serbia. IEG Distinguished Lecture 4. Institute of Economic Growth. January, 2011. URL: https://www.academia.edu/31800793/Insights_from_a_Transition_Economy_The_Case_of_Serbia?source=swp_share
7. Stevanović S., Milanović M., Milačić S. Problems of the Deindustrialization of the Serbian Economy. *Economics of Agriculture*. 2013. No. 3. P. 465-477. <https://doi.org/10.22004/ag.econ.158249>
8. Stojcic N. Two Decades of Croatian Transition: A Retrospective Analysis. *South East European Journal of Economics and Business*. 2012. Vol. 7. Iss. 2. P. 63-76. <https://doi.org/10.2478/v10033-012-0015-5>
9. Franicevic V., Kraft E. Croatia's economy after stabilization. *European-Asia Studies*. 1997. No. 49 (4), P. 669-691. URL: <https://www.jstor.org/stable/153719>
10. Schonfelder B. The Impact of the War 1991-1995 on the Croatian Economy — A Contribution to the Analysis of War Economies. *Freiberg Working Papers*. 2005. No. 14. 33 p. URL: https://www.econstor.eu/obitstream/10419/22512/1/schoenfelder_14_2005.pdf

11. Дейнеко Л.В., Ципліцька О.О. Засади промислових політик країн світу з різним рівнем розвитку: уроки для України. *Економічний вісник університету*. 2019. Вип. 43. С. 99—110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2019_43_15

Надійшла 25.07.2023

Прорецензована 01.08.2023

Підписана до друку 03.08.2023

REFERENCES

1. Komlosi A., Hofbauer H. Peripherization of Eastern Europe in Historical Perspective. *World Economy and International Relations*, 2008, No. 4, pp. 57-70. URL: <https://naukarus.com/periferizatsiya-vostochnoy-evropy-v-istoricheskoy-perspektive> [in Russian].
2. The concept of economic security of Ukraine. V. Heyets (Ed.). Kyiv, 1999. 56 p. URL: http://ief.org.ua/?page_id=3658&sid=272 [in Ukrainian].
3. Eihengreen B., Rashkovan B. Aid organization. In: Reconstruction of Ukraine: Principles and politics Yu. Horodnichenko, B. Solohub, B. Weder di Mauro (Eds.). CERP press, 2022. 508 p., pp. 459-492. URL: https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book_Ukrainian_0.pdf [in Ukrainian].
4. Heyets V. Instability and economic growth. Monograph. Kyiv, Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine, 2000. 344 p. [in Ukrainian].
5. Gligorov V., Kaldor M., Tsoukalis L. Balkan reconstruction and European integration. The Hellenic observatory, The European Institute, The Vienna Institute for International Economic Studies, 1999. 56 p. URL: http://eprints.lse.ac.uk/3319/1/Balkan_Reconstruction_and_European_Integration.pdf
6. Uvalic M. Insights from a transition economy: The case of Serbia. IEG distinguished Lecture 4. Institute of Economic Growth. January, 2011. URL: https://www.academia.edu/31800793/Insights_from_a_Transition_Economy_The_Case_of_Serbia?source=swp_share
7. Stevanović S., Milanović M., Milačić S. Problems of the deindustrialization of the Serbian economy. *Economics of Agriculture*, 2013, No. 3, pp. 465-477. <https://doi.org/10.22004/ag.econ.158249>
8. Stojcic N. Two decades of Croatian transition: A retrospective analysis. *South East European Journal of Economics and Business*, 2012, Vol. 7, Iss. 2, pp. 63-76. <https://doi.org/10.2478/v10033-012-0015-5>
9. Franicevic V., Kraft E. Croatia's economy after stabilization. *European-Asia Studies*, 1997, No. 49 (4), pp. 669-691. URL: <https://www.jstor.org/stable/153719>
10. Schonfelder B. The impact of the war 1991-1995 on the Croatian economy — A contribution to the analysis of war economies. *Freiberg Working Papers*, 2005, No. 14, 33 p. URL: https://www.econstor.eu/obitstream/10419/22512/1/schoenfelder_14_2005.pdf
11. Deineko L., Tsyplitska O. Foundations of industrial policy in the countries with different levels of development: Lessons for Ukraine. *University Economic Bulletin*, 2019, Iss. 43, pp. 99-110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2019_43_15 [in Ukrainian].

Received on July 25, 2023

Reviewed on August 01, 2023

Signed for printing on August 3, 2023

Valeriy Heyets, Dr. Sci. (Econ.), Prof., Academician of the NAS of Ukraine,
Honored Worker of Science and Technology of Ukraine,
Editor-in-Chief of "Economy of Ukraine" journal,
Director of the Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine
26, Panasa Myrnoho St., Kyiv, 01011, Ukraine

ECONOMIC PROFILE FORMATION OF STRATEGICALLY
IMPORTANT TYPES OF INDUSTRIAL ACTIVITY
IN UKRAINE (RETROSPECTIVE VIEW)

The issues related to the reformatting of the economic profile of strategically important types of industrial activity in Ukraine in the pre-war period are analyzed, and the content of the changes that took place in 1995-2021 is revealed in comparison with the corresponding changes that are common with individual EU countries, specifically Germany, as one of the leaders in the European Economic Area as well as Poland, the Czech Republic, Slovakia, and Estonia, which went through a period of economic transformation from a dominant planned distribution system to a market one and, in the end, achieved success by becoming members of the European Union.

Among the main results of the structural changes analysis in the economy of Ukraine and individual EU countries, the underdevelopment of the Ukrainian economy can be traced clearly in terms of the reduction of those types of industrial activity that form a relatively high share of added value, which causes the loss of competitive positions against the background of the countries under consideration. Thus, the reorganization of Ukrainian foreign trade in the direction of primitivization is taking place due to the dominance of the export of food products and raw materials for their production, as well as industrial products related to the extraction of mineral resources and their primary processing. At the same time, the share of commercial products with a higher added value share increased in imports, which led to the development of technological dependence and threats of deepening of further industry reformatting in the direction of its peripheralization.

Based on the analysis of the positive and negative components of the industrial policy of post-war economic recovery and development, which were previously applied in certain countries of the world, as well as considering the presence in Ukraine of part of a high-tech nature industrial production, it is shown how it is possible to bypass the existing threats by performing the so-called "homework" to ensure the stability of the state's development using the available historical experience, including domestic one.

This article is a certain summary of a development nature's retrospective analysis of strategically important types of industrial activity over the last 20 years. Author will define the view of the future in the forthcoming publication, scheduled for the end of 2023.

Keywords: *post-war recovery; European Economic Area; scientific support; peripherality overcoming; new technologies; high-tech activity; nuclear technologies; small modular reactors.*